

=TOLERANCE=

Open Educational Resources
for educating in diversity

Xeno-Tolerance

**Podpora učiteljem, izobraževalcem v poklicnem
izobraževanju in usposabljanju pri preprečevanju
radikalizacije**

Smernice

Ekipa Univerze v Portu

Preciosa Fernandes (*koordinator*)

Luiza Cortesão

Francisca Costa

April 2017

<http://allo-tolerance.eu>

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

SMERNICE

Teoretični okvir

‘Raznolikost’ se v njeni splošni biti navadno nanaša na heterogenost med člani družbe. A sčasoma je ta pojem postajal vedno bolj kompleksen in obogaten. Najozje ga razumemo kot sobivanje različnih narodnosti. Njegov obseg se je razširil zahvaljujoč vrsti prispevkov iz različnih področij. Družbene in politične študije, na primer, so predstavile idejo družbenih razredov v razpravah o konceptu raznolikosti. Feministične študije so, po drugi strani, progresivno prispevale k temu, da se je kot vir sociokulturne raznolikosti, prepoznala tudi pomembnost spola. Podobno so, tudi na področju študij otrok, izpostavili obstoj sociokulturnih identitetnih značilnosti določene starostne skupine. Če sledimo tem in drugim raziskavam, je pojem pričel vključevati ne samo etnično ozadje, razred in spol, ampak tudi identitete, kot so spolna usmerjenost, nacionalnost, vera itd..

Glede na trenutne okoliščine je tudi pomembno, da razmislimo o (dramatičnem) dejavniku raznolikosti: o obstoju skupin, ki jih označuje skupna identiteta temelječa na skrajni ideologiji. Problem naraščajočega radikalizma pri ljudeh različnih starosti in ozadja, je trenutno zelo pereča zadeva, ki jo je potrebno analizirati in se nanjo odzvati.

V sedanjem evropskem kontekstu in v sklopu tega projekta, ki govori o problemu radikalizacije, zagovarjamo:

- potrebe po ozaveščanju, da izmikanje in 'nevtraln' stališče do obstoječih problemov v resnici pomeni pasivno sprejemanje le-teh in sokrivdo za diskriminacijo, ksenofobijo in rasizem, ki so običajno zanikani na ravni tega diskurza. Takšno pasivno sprejemanje se počasi zajeda na raven nezavednega, kar posledično vpliva tudi na vedenje in navade.

Pojavljajo se opozorila, ki kažejo na primer kako pomembno je:

-razumevanje ‘drugih-drugačnih’ in raznolikosti, ne kot nekaj s čimer se težko soočamo, ampak kot situacijo, ki zahteva razumevanje in zavzetost za dialog. To se zgodi, ker

-‘so vse kulture nepopolne in problematične glede razumevanja človekovega dostojanstva. Ta nepopolnost izhaja iz dejstva, da obstaja pluralnost kultur in da je ta bolj vidna od zunaj, iz

perspektive drugih kultur. Če bi bila vsaka kultura popolna, tako kot trdi da je, bi obstajala samo ena kultura'' (Santos, 1997, p. 46-47) in

- ''vesolje pomenov'' (Santos, 1997), prisotno v vsaki kulturi, se znotraj vsake šteje za splošno veljavno. Ampak pogosto se nanje gleda z nezaupanjem, nerazumevanjem in celo z obsodbo drugih kulturnih svetov. In, tudi zato

-se razdalja med kulturami – oddaljenost, ki se mora zmanjšati, da bi lahko vzpostavili širšo komunikacijo med kulturami – vidi kot 'razpoka, reža, ali nepremagljivo brezno'' (Cortesão, 2011), pri čemer je medkulturni dialog tako pomemben kot je težek.

Raznolikost je vedno bolj prisotna v današnji družbi, kar v nekaterih primerih še otežuje komunikacijo med kulturami. Vendar je komunikacija bistvena v izobraževanju in zato:

- Da dialog ne bi razumeli kot 'nepremagljivo brezno', je potrebno imeti prilagodljiv učni načrt in odprte učitelje, ki so pripravljeni na vprašanja in pogajanja. (Cortesão & Stoer, 1995)*

Ravno zato bi morali biti učitelji, ki se srečujejo z raznolikostjo v razredu, 'medkulturni učitelji', kar pa od posameznika terjaja, da :

-je pripravljen dvomiti (učitelji, ki dvomijo vase)

- ni kulturno 'barvno zaslepljen' (Cortesão, 2000);

- je sposoben identificirati in razumeti študentove kulturne značilnosti;

- je sposoben identificirati in analizirati učne težave (raziskovalec/izobraževalec);

-je sposoben zagotoviti odgovore na težavne učne situacije (izobraževalec/raziskovalec);

-je prilagodljiv, deluje kot raziskovalec in izobraževalec in tudi dopušča različne načine učenja kot tudi dejavnosti študentov kot državljanov (Cortesão, 2000, p. 48);

Pomembno in nujno je torej investirati v usposabljanje 'medkulturnih učiteljev' (Cortese & Stoer, 1995)

Zavedati se moramo pomena izrazov kot so 'vključevanje', 'strpnost', 'diskriminacija', 'ksenofobija', 'rasizem' in 'skrajnost', ki se vse bolj uporabljajo v družbah, ki jih označuje sociokulturna raznolikost. Zaradi pogostih težav, ki se v teh družbah pojavljajo, se ti izrazi veliko uporabljajo (čeprav ne vedno na primeren način).

Imamo zelo širok nabor pojmov, ki jih navadno uporabljamo pri razpravi o zadevah kot so komunikacija, sprejemanje, interakcija, zavračanje ali konfliktih med različnimi sociokulturnimi svetovi – in v kontekstu tega projekta – je pomembno, da razjasnimo, kaj mislimo, ko govorimo o radikalizaciji.

Na področju, ki pokriva vprašanja večkulturnih družb in/ali tistih, ki se s situacijami raznolikosti šele začnajo spopadati, koncept 'radikalizacije' zajema situacije in odnos nesprejemanja tistih 'drugih-drugačnih' z uporabo ideološko spodbujenega sovraštva, nasilja (UNESCO, 2016). V teh okoliščinah posamezniki – ali skupine posameznikov- z besedami in/ali dejanji orišejo, ne težavnost, ampak popolno nezmožnost komunikacije, življenja zraven njih, in včasih celo nezmožnost, da bi pustili živeti tistim 'ki ne spadajo' in ne delijo enakih karakteristik in vrednot neke socio-ekonomske in kulturne/verske skupine. Posledično, še posebno v kriznih situacijah, se pojavi resni problem popolnega antagonizma, kot npr. prakse proti migrantom, ki so prišli v Evropo in organizirane skupine nasilnih ekstremistov, kot so Islamska država in Irak ter Levant, Boko Haram, neonacisti, Ku-Klux-klan itd.

Nasilni ekstremizem ni omejen na določeno starost ali spol, skupino, skupnost, ki mlade naredi še posebej ranljive na sporočila nasilnih ekstremistov in terorističnih organizacij. V tem pogledu, "(...) mladi ljudje potrebujejo ustrezne in pravočasne priložnosti za učenje, da bi razvili znanje, spretnosti in odnose, ki bi jim pomagali graditi odpornost proti takšni propagandi" (UNESCO, 2016) . Poleg tega je potrebno 'kakovostno izobraževanje za mir, ki mlade opremi s sposobnostjo, da se konstruktivno vključijo v civilno strukturo in inkluzivne politične procese (...) in jih odvrta od sodelovanja v nasilnih dejanjih, od terorizma, ksenofobije in kakršnekoli oblike diskriminacije" (United Nations Resolutions 2178 and 2250).

Postopek priprave strategij za podporo drugačnosti in preprečevanje radikalizacije

Da bi lahko razvili strategije za podporo drugačnosti in preprečevanje radikalizacije, kar je tudi cilj projekta *Xeno Tolerance*, smo morali najprej identificirati izobraževalne potrebe učiteljev na tem področju.

Vsaka izmed osmih partnerskih držav (Avstrija, Ciper, Francija, Italija, Portugalska, Romunija, Slovenija in Španija) je pripravila poročilo o oceni potreb. Rezultate smo analizirali in pripravili skupen dokument *"Identifikacija izobraževalnih potreb za preprečevanje radikalizacije"*, kjer smo vse navedene potrebe skladno sistematizirali.

Kot drugo, smo kot rezultat navedenih potreb, identificirali niz strategij, ki smo jih razvrstili na podlagi različnih dimenzij in ravneh izvajanja (Dokument: *"Teoretične možnosti in strategije za preprečevanje radikalizacije"*). Namen teh strategij je podpreti učitelje/izobraževalce v poklicnem izobraževanju in usposabljanju, ki se soočajo s študenti/učenci v situacijah socialnoekonomske ranljivosti in bi jim lahko grozila nevarnost radikalizacije. Njihova uporabnost je, da učitelje/izobraževalce usmerjajo, jim ponujajo ideje in predloge kako ukrepati, ko se srečujejo z vprašanji diskriminacije, ksenofobije, rasizma ter za preprečevanje radikalizacije.

Kot tretje, smo strategije razdelili v tri sklope ukrepov. Prvi se nanaša na **'usposabljanje učiteljev'**, kjer smo navedli možne ukrepe in usmeritve v smislu metod in vsebin, ki lahko zagotavljajo znanje in spretnosti za učitelje, ki se pri svojem delu srečujejo s vprašanji diskriminacije, radikalizacije in nasilnega ekstremizma. Drugi sklop se nanaša na **"šolo"**, kjer so navedeni različni načini, kako naj šole obravnavajo probleme diskriminacije in preprečijo radikalizacijo, v okviru skupnih dejavnosti/aktivnosti vseh članov v kontekstu šole. Zadnji sklop **"učilnica/razred"** je povezan s poudarkom na tem, kako pomembno je, da učitelji/izobraževalci tovrstne teme naslavlajo v razredu.

Da bi lahko zagotovili večjo znanstveno strogost, smo vsak sklop in strategijo, povezali s teoretičnim okvirjem, kar je razvidno tudi v naslednji tabeli.

Strategije za podporo drugačnosti in preprečevanje radikalizacije

Št.	Sklop intervencije	Strategije	Teoretični okvir
1	Usposabljanje učiteljev	Zagotovite globalni pregled o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu na nacionalni in mednarodni ravni.	Učitelji/izobraževalci morajo imeti celovito znanje o trenutnih izzivih civilizacije (Bourn,2015) vključno o nasilnem ekstremizmu in radikalizaciji (UNESCO,2016)
2	Usposabljanje učiteljev	Podprite učitelje/izobraževalce v prepoznavanju znakov "zaskrbljujočega obnašanja"	Učitelji/izobraževalci morajo biti občutljivi, pozorni in znajo prepoznati in ugotoviti kazalnike morebitnih bodočih namenov iz zaskrbljujočih trditvev ali dejanj. (FBI,2016)
3	Usposabljanje učiteljev	Podpora učiteljem/izobraževalcem pri razpravah na temo nasilnega ekstremizma in radikalizacije kot odgovor na pomisleke in vprašanja s strani študentov/učencev.	Vprašanja radikalizacije lahko rešujemo s pomočjo dialoga in razprave (Burules & Torres, 2000; Burbules & Bruce, 2004; Richardson, 2004), ki jo vodi učitelj, ko prepozna, kako in kdaj je to primerno.
4	Usposabljanje učiteljev	Ozaveščanje učiteljev, da v razpravo vključujejo skupine v manjšini, upoštevajo njihov vidik in zagotovijo njihovo udeležbo v razpravi.	Učitelji se morajo zavedati pomembnosti vključitve vseh študentov v razpravo ali pogovor, da bi zagotovili uravnotežen pogled na vsa vprašanja. (UNESCO, 2016)
5	Usposabljanje učiteljev	Razvoj strategije za promocijo komunikacije med učitelji/izobraževalci in študenti/učenci v razredu.	Komunikacijski odnos lahko sproži zaupanje med učenci. Zato bi se morala "Komunikacijska paradigma" promovirati v razredih, kjer se kakovost učenja poveča s kvaliteto interakcij med učitelji in učenci (Trindade& Cosme, 2010)
6	Usposabljanje učiteljev	Podpora učiteljem, da bodo znali pravočasno prepoznati posebna vprašanja, ki zahtevajo razpravo.	Sporna vprašanja je potrebno obravnavati v kontekstu, ki je ugoden za pridobivanje analitičnih sposobnosti, z uporabo kontekstualnih primerov (UNESCO, 2016). V tem primeru je pomembno, da učitelji igrajo vlogo posrednika/mediatorja.
7	Usposabljanje učiteljev	Premisli in prilagodi pedagoške metode, strategije in vire za delo z različnimi skupinami študentov/udeležencev.	Za povečanje razprave na transformativno učenje/izobraževanja (Giroux, 1983), je pomembno spodbujati prakse in orodja pedagoške diferenciacije (Cortesão, 1998). Na ta način bodo učitelji lahko razvijali različne učne pristope glede na skupino učencev.
8	Usposabljanje učiteljev	Izboljšanje učiteljeve/izobraževalčeve vloge mediatorja v raznolikosti (socialne, kulturne, politične itd.) znotraj razreda.	Učitelji/izobraževalci morajo uporabljati strategije, ki pri učencih/študentih spodbujajo občutek svobode, da so lahko to kar so in lahko izražajo svoje podobnosti in razlike kot človeška bitja (Cortesão & Stoer, 1995; Santos, 1997; Banks & Banks, 2003). Takšne izjave morajo biti spodbujane in mediirane s strani učitelja, da se ustvarja kulturni dialog in spoštovanje v primeru konfliktov. (Almeida & Fernandes, 2011).
9	Usposabljanje učiteljev	Izvajanje raziskav na področju psihologije in sociologije, za podporo v razpravah o	Aktiviranje akademikov in posodabljanje informacij ter znanja o radikalizaciji in podobnih temah je pomembno, da dejavnosti učiteljev/izobraževalcev dvigajo zavest o tovrstnih vprašanjih.

		diskriminaciji, nasilnem ekstremizmu in o radikalizaciji.	V tem primeru so učitelji nagovorjeni, da delujejo tudi kot raziskovalci (Cortese, 2000).
10	Usposabljanje učiteljev	Razvoj kompetenc za načrtovanje ozaveščanja in dekonstrukcijo predavanj za študente/učence	Učitelji/izobraževalci so odločno pozvani, da izberejo učne cilje, vstopne točke za razpravo kot tudi ustrezen material na temo in predstavijo ključna vsebinska sporočila in dejstva, ko govorijo o napačnih predstavah in mitih. (UNESCO, 2016)

Št.	Sklop intervencije	Strategije	Teoretični okvir
11	Šola	Vključevanje "Razvoja strpnosti in preprečevanje radikalizacije" v izjave o poslanstvu šole.	Šole morajo biti eksplicitne v njihovem poslanstvu kot tudi v pomembnosti promoviranja vrednot demokracije (Perrenoud, 2003) kot načinu za boj proti radikalizaciji in zagotavljanju spoštovanja človekovih pravic vseh ljudi, še posebno, ko se poskuša le-te ogroziti. (Gad, 2012).
12	Šola	Institucionalizacija mreženja z lokalnimi oblastmi / organizacijami v lokalni izobraževalni skupnosti	Za šole je za spodbujanje šolskega uspeha in državljanstva bistvenega pomena, da delujejo v okviru mreže s kolektivnimi in skupnimi cilji, kar je pozitivno tudi za lokalno skupnost (Chapman & Handfield, 2010).
13	Šola	Ustanovitev multidisciplinarnih timov za delo na kazalnikih ranljivosti šole.	Multidisciplinarne ekipe z ljudmi iz različnih okolij so bolj sposobne, da imajo celosten pogled glede ranljivosti šole in delajo na teh težavah, da bi prispevale h kulturnim spremembam (Burbules & Torres, 2000) in spodbujale inkluzivno izobraževanje. (Sanches & Teodoro, 2007).
14	Šola	Spodbujanje sodelovalnega dela med učitelji/izobraževalci in tehničnih osebje šole.	Sodelavci v izobraževanju lahko en drugega podpirajo in delijo metode, strategije in orodja (Formosinho & Machado, 2008) in tako ustvarjajo 'šolo znotraj šole' (Kohlberg, 1975).
15	Šola	Organizacija informativnih sej o radikalizaciji v formalnih in neformalnih okoljih.	O radikalizaciji se je začelo razpravljati na javni ravni in to na način, da to ni nekaj kar se je dogajalo v preteklosti (Kundnani, 2012). Kontekst radikalizacije je potrebno nasloviti tako, da se izognemo razširjanju populističnih informacij in stereotipov.
16	Šola	Integracija dela vsebine o diskriminaciji in radikalizaciji v učne načrte šol.	Zdi se pomembno, da vključujemo "razvojne teme v šolski sistem (...)", (tako da) bi moral izobraževalni sistem razviti skupne programe ki bodo povezani z področji kot so človekove pravice, mir in interkulturalizem" ((European Consensus on Development, 2005)
17	Šola	Vključevanje otrok in staršev v šolske dejavnosti, ki naslavljajo diskriminacijo in nestrpnost.	Družine in mentorji bi morali biti vključeni v proces demokratičnega upravljanja šole (Lima & Sá, 2002) kot način za preprečevanje radikalizacije. S takšno strategijo proces postane sprejemljiv za vse (Stoer & Silva, 2005).
18	Šola	Spodbujanje projektov, ki	Ukrepi na področju radikalizacije in diskriminacije

		obravnavajo vprašanja diskriminacije, saj so relevantni v šolskem kontekstu.	morajo biti prilagojeni socialni, etnični in verski različnosti v lokalnem kontekstu šol (UNESCO,2016). Ta kontekstualizacija mora za spremembe in napredek šole potekati neprekinjeno. (Bolívar, 2003).
19	Šola	Izdelava strategije z opredelitvijo "problemov / sporov" in "reakcije / načrtov" za šole, da jo bodo uporabili v primerih diskriminacijskih ali nasilnih dejanj.	Pomembno je določiti skupne probleme in situacije, ki bi lahko napeljevale k nasilju ali radikalizaciji. Mattsson, Hammarén & Odenbring (2016) pravita, da se pričakuje, da bo šolski sistem sposoben prepoznati 'ogrožene' posameznike in razviti metode za preprečevanje radikalizacije.
20	Šola	Intervencija z žrtvami in storilci diskriminacije in nasilnih odnosov.	Da bi preprečili nasilni ekstremizem, morajo šole upoštevati obe plati problema. Nasilno vedenje pomeni indikator za kasnejše 'deviantno vedenje' (Trembley in drugi, 1996). Prav tako so Sieckelinc, Kaulingfreks & De Winter (2015) ugotovili, da lahko ranljivi družbeni konteksti sprožijo nasilje, na tak način, da imamo lahko nekatere storilce tudi za žrtve. Da bi lahko preprečili morebitno nasilje je pomembno, da smo pozorni tako na storilce kot žrtve.

Št.	Sklop intervencije	Strategije	Teoretični okvir
21	Razred	Razvoj pedagoškega odnosa med učitelji/izobraževalci in študenti/učenci	Razredi so osrednji prostor, kjer se učenci 'učijo učiti' (Leite & Fernandes, 2002), in kjer, morajo učenci biti v središču učnega procesa (Freire, 1998).
22	Razred	Pomoč učencem/študentom, da razvijejo komunikacijske in interkulturalne sposobnosti.	Da bi preprečili, da bi se učenci/študenti zapletli v ekstremizem je pomembno, da spodbujamo dialog in mirne pristope, ko se učenci/študentje soočajo z nestrinjanjem. (UNESCO,2016)
23	Razred	Sprožiti pri učencih, da razvijejo kritično mišljenje in pridobijo socialno-čustvene spretnosti.	Da bi pomagali študentom/učencem, da pridobijo občutek pripadnosti skupnemu človeštvu, delijo vrednote, razvijati resnično spoštovanje, konstruktivno sodelujejo v mirnih skupnih ukrepih, in da zavrnejo vse vrste skrajnih prepričanj, je bistvenega pomena , da jim nudimo podporo, ko imajo dvome, vprašanja, da bi lahko razvili kritično stališče (UNESCO, 2016)
24	Razred	Izboljšanje učenčevega/študentovega znanja in zavesti o človekovih pravicah in o izobraževanju za mir.	Da bi povečali raven zavedanja učencev/študentov je bistveno, da 'v šolski sistem vključujemo razvojne teme(...) s povezavami na področja kot so človekove pravice, mir, okoljsko izobraževanje in medkulturnost" (European Consensus on Development, 2005).
25	Razred	Spodbujanje dejavnosti, ki napeljujejo študente, da razpravljajo o svoji singularnosti v odnosu do 'drugih-drugačnih'.	Razred je pomemben prostor, kjer lahko razpravljamo o obstoju različnih kultur in socialnih kontekstih ter o drugačnih "vesoljih pomenov"(Santos, 1997), kar omogoča študentom/učencem, da razvijejo svoje interkulturalne kompetence. (UNESCO, 2016).
26	Razred	Organizacija usposabljanj o strategijah pogajanja in reševanja konfliktov.	Učitelji/izobraževalci morajo študente/učence podpreti v razvoju njihovih lastnih strategij za razreševanje konfliktov. (Almeida & Fernandes, 2011).

27	Razred	Organizacija dejavnosti z uporabo medijev in socialnih omrežij.	Nasilen ekstremizem in radikalizacija se širi preko interneta (FBI, 2016). Razprave lahko demistificirajo, pojasnijo prehitre predstave ali napačne teorije na podlagi informacij, vidnih na internetni platformi ali na družbenih omrežjih brez natančne analize resničnosti (Conversi, 2012). To mora biti podprto s kritično pedagoško prakso (Freire, 1998; Girouy, 1983), kjer so razsežnost 'zavesti', kritično mišljenje in pomembnost 'branja sveta' ključnega pomena za doseganje socialne pravičnosti.
28	Razred	Spodbujanje študentov/učencev, da izražajo svoja čustva in občutke.	Študente/učence je potrebno spodbujati k temu, da delijo svoje vizije o svetu, pa tudi kako se počutijo v zvezi z določenimi temami (Freire, 1998).
29	Razred	Senzibilizirati učence na kompleksnost nekaterih vprašanj.	Pomembno je, da študenti/učenci prepoznajo subjektivnost socialnih, kulturnih in političnih vprašanj in si priznajo, da nekatera med njimi nimajo jasnih odgovorov. (UNESCO, 2016)
30	Razred	Spodbujanje empatije, solidarnosti in spoštovanja različnosti preko razprav o globalnih nepravilnostih.	Študenti morajo biti avtonomni posamezniki, ki razmišljajo o globalnih družbenih vprašanjih in sodelujejo na številnih področjih; ukvarjati bi se morali z dilemami in polemikami glede globalizacije (Apple, Kenway & Singh, 2005; Bourn, 2015), se čutili pozvani, da najdejo strategije za njihovo rešitev (Reimers, 2013) kot udeleženci v demokratični družbi (Maastricht Congress on Global Education, 2002; Krause, 2010).

VIRI

LITERATURA

- Almeida, B. & Fernandes, P. (2011). Do(s) Conceitos(s) à(s) Prática(s) de Mediação Sócio-educativa: Alguns contributos para a clarificação de um perfil profissional¹. *Atas do I Fórum «Investigar e Intervir em Educação»*, Porto, 11 de Fevereiro de 2011;
- Apple, M. Kenway, J. & Singh, M. (2005). *Globalizing Education: Policies, Pedagogies & Politics*. New York: Peter Lang;
- Bolívar, A. (2003). *Como melhorar as Escolas. Estratégias e dinâmicas de melhoria das práticas educativas*². Porto: Edições ASA;
- Bourn, D. (2015). *The Theory and Practice of Development Education: A Pedagogy for Global Social Justice*. Abingdon: Routledge;
- Breuing, M. (2011). Problematizing Critical Pedagogy. *International Journal of Critical Pedagogy*. 3 (3), 2-23;
- Banks, J. & Banks, C. (2003). *Handbook of Research on Multicultural Education*. New York: Macmillan;
- Burbules, N. & Bruce, B. (2004). Theory and Research on Teaching as Dialogue. In V. Richardson (Eds), *Handbook of Research on Teaching* (4th Edition). Washington, DC: American Educational Research Association;
- Burbules, N. & Torres, C. (2000). *Globalization and Education: Critical Perspectives*. New York: Routledge;
- Chapman, C. & Hadfield, M. (2010). Realising the potential of school-based networks. *Educational Research*. 52(3), 309-323;
- Conversi, D. (2012). Irresponsible Radicalisation: Diasporas, Globalisation and Long-Distance Nationalism in the Digital Age. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 38 (9), 1357-1379;
- Cortesão, L, & Stoer, S. (1995). *Projectos, percursos e sinergias no campo da educação intermulticultural. Relatório Final*³. Porto: CIIE-FPCEUP;
- Cortesão, L. (1998). A importância dos Dispositivos de Diferenciação Pedagógica⁴. *I Fórum de Projectos Educativos do Vale de Campanhã*, Porto;
- Cortesão, L. (2000). *Ser professor: Um ofício em vias de extinção? Reflexões sobre práticas educativas face à diversidade, no limiar do século XXI*⁵. Porto: Afrontamento;
- Cortesão, L. (2011). *Ser professor: Um ofício em risco de extinção? [To be a teacher: a job under threat of extinction?]*. São Paulo: Cortez.

¹ Naslov komunikacije v angleščini: «From the concepts to the practices of the Socio-pedagogical mediation: Some contributions to the clarification of a professional profile».

² Naslov knjige v angleščini: «How to improve schools. Strategies and dynamics for better education practices».

³ Naslov knjige v angleščini: «Projects, paths and synergies in the field of intercultural education. Final report».

⁴ Naslov komunikacije v angleščini: «The importance of tools of Pedagogical Differentiation».

⁵ Naslov knjige v angleščini: «Being a teacher: A profession in danger of extinction? Reflection about education practices regarding diversity, on the threshold of the 21st century».

- Formosinho, J. & Machado, J. (2008). Currículo e Organização. As equipas educativas como modelo de organização pedagógica [Curriculum and Organisation. Education teams as a model of pedagogical organisation]. *Currículo sem Fronteiras*, 8 (1), 5-16;
- Freire, P. (1998). *Pedagogy of Freedom. Ethics, Democracy & Civic Courage*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers;
- Gad, U. (2012). Preventing Radicalisation through dialogue? Self-securitising narratives versus reflexive conflict dynamics. *Critical Studies on Terrorism*. 5 (3), 391-407
- Giroux, H. (1983). *Critical Theory and Educational Practice*. Deakin University Press;
- Kohlberg, L. (1975). Education for a Society in Moral Transition. *The 30th Annual Conference for the Association for Supervision of Curriculum Development*. New Orleans, Louisiana;
- Kundnani, A. (2012). Radicalisation: the journey of a concept. *Race and Class*. Institute of Race Relations, 54(2), 3–25;
- Leite, C. & Fernandes, P. (2002). *A avaliação das aprendizagens dos alunos: novos contextos, novas práticas* [The evaluation of students' learning: new contexts, new practices]. Porto: Edições Asa;
- Lima, L. & Sá, V. (2002). A participação dos pais na governação democrática das escolas [The participation of parents in the democratic governance of schools]. In Jorge de Lima (Org). *Pais e professores. Um desafio à cooperação*. Porto, ASA Editores, 25-96;
- Mattsson, C.; Hammarén, N. & Odenbring, Y. (2016). Youth 'at risk': A critical discourse analysis of the European Commission's Radicalisation Awareness Network Collection of approaches and practices used in education. *Power and Education*. 8 (3). 251-265;
- Perrenoud, P. (2003). *Escola e Cidadania. O papel da escola na formação para a Democracia* [School and Citizenship: School role to educate for Democracy]. São Paulo: Artmed Editora;
- Reimers, F. (2013). Assessing Global Education. An opportunity for the OECD. Accessed January, the 10th, 2017 in: <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/Global-Competency.pdf>;
- Richardson, V. (2004). *Handbook of Research on Teaching*. American Educational Research Association;
- Sanches, I. & Teodoro, A. (2007). Procurando indicadores de educação inclusiva: as práticas dos professores de apoio educativo [Looking for Inclusive Education indicators: the practices of teachers to educational support]. *Revista Portuguesa de Educação*, 2007, 20(2), 105-149
- Santos, B. S. (1997). Por uma concepção multicultural de direitos humanos [Towards a Multicultural Conception of Human Rights]. *Revista Crítica das Ciências Sociais*. 48, 11-32
- Santos, B. S. (2009). *Toward a New Legal Common Sense. Law, globalization, and emancipation*. Londres: Butterworths
- Sleeter, C. & Bernal, D. (2004). Critical Pedagogy, Critical Race Theory, and Antiracist Education: Implications for Multicultural Education. In J. A. Banks & C. M. Banks (Eds.), *Handbook of Research on Multicultural Education* (2 edition), pp. 240-260, New York: Macmillan;
- Stoer, S. & Silva, P. (2005). *Escola-Família: uma relação em processo de reconfiguração* [School and Family: a relationship in a process of reconfiguration]. (Org). Porto: Porto Editora

- Sieckelinck, S.; Kaulingfreks, F. & De Winter, M. (2015). Neither Villans Nor Victims: Towards an Educational Perspective on Radicalisation. *British Journal of Educational Studies*. 63 (3), 329-343
- Trembley, R.; Masse, L.; Pagani, L. & Vitaro, F. (1996). From Childhood Physical Aggression to Adolescent Maladjustment: The Montreal Prevention Experiment. In Ray De V. Peters e Robert J. McMahon (Eds.) *Preventing Childhood Disorders, Substance Abuse, and Delinquency*. London: Sage Publications;
- Trindade, R. & Cosme, A. (2010). Educar e aprender na escola: Questões, perspectivas e respostas pedagógicas [To educate and learn in school: Questions, perspectives and pedagogical answers]. Vila Nova de Gaia: Fundação Manuel Leão.

INSTITUCIONALNI DOKUMENTI

- Education for International Understanding, Co-operation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms, adopted in 1974, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13088&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html;
- European Consensus on Development, adopted in 2005, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/publication-the-european-consensus-on-development-200606_en.pdf;
- Krause, J. (2010). European Development Education Monitoring Report “DE Watch”. *European Multi-Stakeholder Steering Group on Development Education*. Accessed in December, the 15th, 2016, in: file:///C:/Users/FC/Downloads/DE_Watch.pdf;
- Office of Partner Engagement. Federal Bureau of Investigation. (2016). *Preventing Violent Extremism in Schools*;
- UNESCO (2016). *A Teacher’s Guide on the Prevention of Violent Extremism*. France;
- United Nations Security Council Resolution 2178, adopted in September 2014, http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf;
- UN Security Council Resolution 2250, adopted in December 2015, <http://unoy.org/wp-content/uploads/SCR-2250.pdf>.